

I

Om te aaien of te eten?

* * *

*We zien dingen niet zoals ze zijn;
we zien ze zoals wij zijn.*

ANAÏS NIN

Stel je eens het volgende voor: Je bent uitgenodigd voor een sjeik diner en zit met de andere gasten aan een feestelijk gedekte tafel. De kamer is aangenaam warm, in de kristallen wijnglazen wordt het kaarslicht weerspiegeld en het gesprek is geanimeerd. Heerlijke etensgeuren komen uit de keuken. Je hebt de hele dag nog niet gegeten en je maag knort.

Ten slotte, na wat wel uren lijken, komt je vriendin, die tevens de gastvrouw is, uit de keuken met een dampende stoofschotel. De geuren van vlees, kruiden en groenten vullen de kamer. Je schept een royale portie op. Nadat je een paar happen van het malse vlees hebt gegeten, vraag je je vriendin of ze je het recept wil geven.

‘Met alle plezier’, antwoordt ze. ‘Je neemt vijf pond vlees van een golden retriever, laat dat marineren, en dan ...’ Golden retriever? Waarschijnlijk stop je acuut met kauwen bij het horen van haar woorden: het vlees in je mond is van een hond.

Wat nu? Ga je door met eten? Of walg je van het idee dat er golden retriever op je bord ligt en dat je daar zojuist van gegeten hebt? Laat je het vlees liggen en eet je alleen de groenten op je bord op? Als je net zo bent als de meeste mensen (vooral in het Westen), zullen je genotsgevoelens automatisch veranderen in een bepaalde mate van weezin, wanneer je hoort dat je

hond hebt gegeten.* Misschien walg je ook van de groenten in de stoofpot, alsof die op de een of andere manier bezoedeld zijn geraakt door het vlees.

Maar stel nu dat je vriendin lachend zegt dat het een grapje was. Het vlees is niet van een golden retriever, het is rundvlees, echt waar. Hoe voel je je nu over je eten? Zorgt die wetenschap ervoor dat je je eetlust weer terugkrijgt? Eet je verder met hetzelfde enthousiasme dat je aan het begin van de maaltijd had? Ook al weet je dat de stoofpot op je bord precies hetzelfde voedsel is dat je een moment eerder nog lekker vond, is de kans groot dat je toch nog een zeker emotioneel ongemak voelt, een ongemak dat je ook de volgende keer dat je rundvlees eet nog zou kunnen voelen.

Wat gebeurt hier? Hoe komt het dat bepaald voedsel zulke emotionele reacties oproept? Hoe kan voedsel met het ene etiket uiterst smakelijk worden gevonden, terwijl datzelfde voedsel met een ander etiket bijna oneetbaar wordt? Het belangrijkste ingrediënt van de stoofpot — vlees — veranderde helemaal niet. Het was van begin af aan vlees van een dier, en dat bleef het. Het werd alleen — of zo leek het even — vlees van een ander dier. Hoe komt het dat we zulke radicaal verschillende reacties hebben op rundvlees en hondenvlees?

Het antwoord op deze vragen kan worden samengebond in een enkel woord: *perceptie*. We reageren verschillend op verschillende soorten vlees, niet omdat er een aanwijsbaar verschil tussen zit, maar omdat onze perceptie ervan anders is.

* Hoewel sommige mensen misschien eerder nieuwsgierigheid dan weerzin voelen bij het idee om hondenvlees te eten, vertegenwoordigen zij in een groot deel van de wereld een minderheid. Dit gedachte-experiment beschrijft de algemene ervaring van mensen uit culturen waar het eten van honden niet sociaal geaccepteerd is.

Het probleem met het eten van honden

Zo'n verschuiving in perceptie kan voelen als het veranderen van rijbaan op een tweebaansweg: het overschrijden van de middenstreep verandert onze ervaring radicaal. De reden waarom we zo sterk reageren op een verschuiving in perceptie is dat onze percepties tot op grote hoogte onze werkelijkheid bepalen: hoe we een situatie waarnemen — de betekenis die we eraan geven — bepaalt onze gedachten en gevoelens over die situatie. Op hun beurt bepalen onze gedachten en gevoelens dikwijls hoe we zullen handelen. De meeste mensen zien hondenvlees heel anders dan rundvlees; daarom roept hondenvlees heel andere mentale, emotionele en gedragsreacties op.*

Een van de redenen dat we zo verschillend aankijken tegen rundvlees en hondenvlees is dat we koeien** en honden heel anders zien. Contact met koeien hebben we meestal — en vaak alleen maar — wanneer we ze eten (of dragen). Maar voor tal van mensen geldt dat hun relatie met honden in veel opzichten niet zo heel erg verschilt van hun relatie met mensen: We noemen ze bij hun naam. We zeggen ze gedag wanneer we weggaan of thuiskomen. We delen ons bed met hen. We spelen met ze. We kopen cadeautjes voor ze. We hebben een foto van hen in

* In culturen over de hele wereld is het gebruikelijk om het vlees van bepaalde diersoorten af te wijzen. Taboes met betrekking tot de consumptie van vlees komen veel vaker voor dan taboes met betrekking tot andere voedingsmiddelen.¹ Bovendien veroorzaakt de overtreding van een vlees-taboe de sterkste emotionele reacties — over het algemeen afschuw — en gaan ze vergezeld van de zwaarste sancties.² Denk aan de voedingsvoorschriften die alle grote religies kennen; of die beperkingen nu tijdelijk zijn (zoals wanneer christenen vlees vermijden tijdens de vastenperiode) of permanent (zoals bij bepaalde boeddhisten die vegetarisch leven), vlees is bijna altijd het voorwerp van het taboe.

** Hoewel rundvlees afkomstig is van zowel koeien als ossen, gebruik ik omwille van eenvoud en stijl in dit hoofdstuk het woord 'koeien' om naar alle runderen te verwijzen.

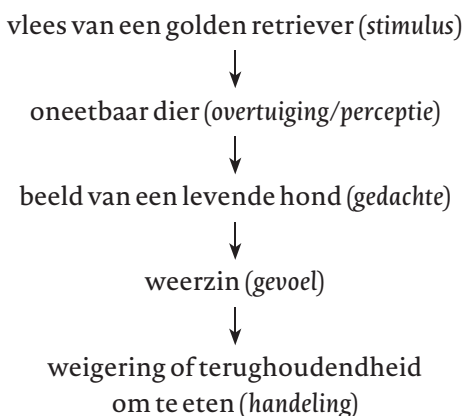
onze portemonnee of op onze mobiele telefoon. We gaan met ze naar de dokter wanneer ze ziek zijn en geven soms honderden euro's uit aan hun behandeling. We begraven ze wanneer ze dood zijn. Ze maken ons aan het lachen of aan het huilen. Het zijn onze maatjes, onze vrienden, onze familie. We houden van ze. We houden van honden en eten koeien, niet omdat honden en koeien fundamenteel van elkaar verschillen — koeien hebben net als honden gevoelens, een eigen wil en bewustzijn — maar omdat onze perceptie van hen anders is. En, als gevolg daarvan, is onze perceptie van hun vlees ook anders.

Niet alleen is onze perceptie van vlees afhankelijk van de diersoort waarvan het afkomstig is, maar verschillende mensen kunnen tegen hetzelfde vlees anders aankijken. Een hindoe kan bijvoorbeeld dezelfde reactie hebben op rundvlees als een westerling op hondenvlees. Deze variaties in onze perceptie zijn terug te voeren op ons *schema*. Een schema is een psychologisch raamwerk dat onze overtuigingen, ideeën, percepties en ervaringen vormgeeft — en erdoor wordt gevormd — en alle binnenkomende informatie automatisch organiseert en interpreteert. Wanneer je bijvoorbeeld het woord 'verpleegkundige' hoort, zie je waarschijnlijk een vrouw met een wit uniform voor je die in een ziekenhuis werkt. Hoewel er ook mannelijke verpleegkundigen zijn en niet alle verpleegkundigen een uniform dragen of in een ziekenhuis werken, zal je schema dit gegeneraliseerde beeld bevatten, tenzij je vaak te maken hebt met verschillende soorten verpleegkundigen. Generalisaties zijn het resultaat van schema's die doen wat ze horen te doen: het sorteren en interpreteren van de grote hoeveelheden prikkels waaraan we voortdurend worden blootgesteld en ze vervolgens in algemene categorieën onderbrengen. Schema's fungeren als mentale classificatiesystemen.

We hebben een schema voor elk onderwerp, inclusief dieren. Een dier kan bijvoorbeeld worden geclassificeerd als prooi, roofdier, plaagdier, huisdier of voedsel. Hoe we een dier classificeren, bepaalt vervolgens hoe we ons tot dat dier verhouden

— of we erop jagen, ervoor vluchten, het bestrijden, het aaien of het eten. Er kan wat overlap zitten tussen verschillende categorieën (een dier kan zowel prooi als voedsel zijn), maar als het op vlees aankomt — of eieren of zuivelproducten* — beschouwen we de meeste dieren ofwel als voedsel, ofwel beslist niet als voedsel. Met andere woorden: we hanteren een schema dat dieren classificeert als eetbaar dan wel oneetbaar.**

En wanneer we vlees, eieren of zuivel op ons bord krijgen van een dier dat we hebben geclassificeerd als oneetbaar, gebeurt er iets interessants: we stellen ons automatisch het levende dier voor waarvan het product afkomstig is en zijn geneigd weerzin te voelen bij het idee het op te eten. Ons waarnemingsproces verloopt als volgt:

* Denk bijvoorbeeld aan kraaieneieren of melk van katten: de meeste westerlingen zouden die niet willen eten of drinken.

** Schema's kunnen hiërarchisch gestructureerd worden, met subschema's ingebed in complexere of meer algemene schema's. We hebben bijvoorbeeld een algemeen schema voor 'dier', en daarbinnen hebben we subschema's voor 'eetbaar' en 'oneetbaar'. Deze subschema's kunnen op hun beurt weer worden opgesplitst in verdere subschema's: 'eetbare' dieren kunnen worden onderverdeeld in 'wilde' en 'gedomesticeerde' of 'gefokte' dieren.

Laten we teruggaan naar het denkbeeldige etentje, toen je werd verteld dat je golden retriever aan het eten was. Wanneer zo'n situatie zich werkelijk had voorgedaan, had je dezelfde geuren geroken en dezelfde smaken geproefd als het ogenblik daarvoor. Maar je geest had zich dan waarschijnlijk een beeld gevormd van een golden retriever, in het bos achter een bal aan rennend, opgerold voor de haard, of meelopend met een jogger. Aan die beelden zouden waarschijnlijk emoties gekoppeld zijn, zoals empathie of medeleven met de hond die gedood was, en daarmee afschuw bij de gedachte om het dier op te eten.

Wanneer je echter rundvlees op je bord krijgt, zul je je zoals de meeste mensen geen voorstelling maken van het dier waarvan het vlees afkomstig is. In plaats daarvan zie je gewoon 'voedsel' en richt je aandacht zich op de sappigheid, de smaak en het aroma ervan. In het geval van rundvlees slaan we gewoonlijk dat deel van het waarnemingsproces over waarin de mentale verbinding gelegd wordt tussen het vlees en het levende dier. Natuurlijk, we weten allemaal dat rundvlees afkomstig is van een dier, maar wanneer we het eten zijn we geneigd om niet aan dat feit te denken. Ik heb echt duizenden mensen gesproken, zowel voor mijn werk als privé, die toegaven dat ze zich ongemakkelijk zouden voelen als ze daadwerkelijk aan een levende koe zouden denken terwijl ze rundvlees aten. Sommigen zeiden zelfs in dat geval niet in staat te zijn het vlees op te eten. Dat is waarom veel mensen het vermijden om vlees te eten dat nog lijkt op het dier waarvan het afkomstig is; ons vlees wordt zelden geserveerd met de kop of poten er nog aan. Uit een interessant Deens onderzoek bleek bijvoorbeeld dat mensen het onprettig vonden om vlees te eten waarin het dier waarvan het afkomstig was nog herkenbaar was, en dat ze liever gehakt aten dan hele stukken vlees.³ Maar ook wanneer we bewust de verbinding leggen tussen rundvlees en koeien, vinden we het nog steeds makkelijker om rundvlees te eten dan vlees van een golden retriever, omdat honden (in veel culturen) niet bedoeld zijn om te worden gegeten.

Onze gevoelens tegenover een dier en hoe we het behandelen, blijken veel minder te maken te hebben met wat voor soort dier het is en veel meer met onze perceptie ervan. We vinden het oké om koeien te eten, maar niet om honden te eten, dus zien we koeien als eetbaar en honden als oneetbaar en gedragen we ons dienovereenkomstig. Dit proces is cyclisch: onze overtuigingen vormen de basis van ons gedrag en ons gedrag versterkt vervolgens onze overtuigingen. Hoe vaker we geen honden en wel koeien eten, hoe sterker onze overtuiging wordt dat honden oneetbaar en koeien eetbaar zijn.

JE MOET HET LEREN ETEN — Hoewel mensen een aangeboren neiging hebben om zoet lekker te vinden (omdat suiker een bron van calorieën is) en om bittere en zure smaken te mijden (omdat die dikwijls wijzen op een giftige substantie), is onze smaak voor het overgrote deel aangeleerd. Met andere woorden, binnen het brede repertoire van de menselijke smaak vinden we dat voedsel lekker waarvan we weten dat we het lekker horen te vinden. Voedingsmiddelen, vooral dierlijke producten, zijn zeer symbolisch, en het is dit symbolisme, gekoppeld aan en versterkt door gewoonte, dat tot op grote hoogte verantwoordelijk is voor onze voedselvoorkeuren. Er zijn bijvoorbeeld maar weinig mensen die kaviaar lekker vinden, totdat ze oud genoeg zijn om te beseffen dat van kaviaar houden getuigt van een verfijnde smaak. In China eten mensen de penissen van dieren, omdat ze geloven dat deze organen het seksuele functioneren beïnvloeden.

Hoewel smaak grotendeels een kwestie van cultuur is, hebben mensen over de hele wereld de neiging om hun voorkeuren als rationeel te zien, en elke afwijking ervan als beledigend en weerzinwekkend. Veel mensen voelen bijvoorbeeld afschuw bij de gedachte dat de melk die ze drinken afkomstig is uit de uiers van een koe. Anderen moeten er niet aan denken spek, ham, rundvlees of kip te eten. Sommigen zien

de consumptie van eieren als verwant aan de consumptie van foetussen (wat op een bepaalde manier ook zo is). En hoe zou jij je voelen bij de gedachte gefrituurde vogelspin te eten (compleet met haren en kaken), zoals ze in Cambodja doen? Of zure, ingelegde pâté van de testikels van een ram, zoals sommigen in IJsland doen? Of eende-embryo's — eieren die bevrucht zijn en gedeeltelijk gevormde vogels bevatten, met veren, botten en het begin van vleugels — zoals ze in sommige delen van Azië doen? Wanneer het op dierlijke voedingsmiddelen aankomt, hebben we misschien ooit alles moeten leren eten.⁴

De ontbrekende schakel

Het is een vreemd fenomeen, de manier waarop we reageren op het idee om honden en andere oneetbare dieren te eten. Maar nog vreemder is de manier waarop we niet reageren op het idee om koeien en andere eetbare dieren te eten. Er zit een onverklaarbare kloof, een ontbrekende schakel, in ons waarnemingsproces als het gaat om eetbare soorten: we slagen er niet in een verband te leggen tussen het vlees* en de dierlijke oorsprong ervan. Heb je je ooit afgevraagd waarom je, terwijl er tienduizenden diersoorten bestaan, slechts bij een handjevol soorten geen walging voelt als ze op je bord liggen? Het opvallendste aan onze selectie van eetbare en oneetbare dieren is niet de aanwezigheid van weerzin, maar de afwezigheid ervan. Waarom

* Hoewel mensen over het algemeen minder moeite hebben met de dierlijke oorsprong van eieren en zuivelproducten, zouden ze waarschijnlijk wel afschuw voelen als de bron van zulke producten een oneetbaar dier zou zijn, zoals een kanarie of een olifant. Ze zouden waarschijnlijk ook walging voelen als ze de productie van eieren of zuivelproducten van heel nabij zouden gadeslaan.

staan we niet afkerig tegenover het eten van de zeer kleine selectie dieren die we als eetbaar beschouwen?⁵

Alles wijst erop dat ons gebrek aan weerzin voor het grootste deel, zo niet geheel, is aangeleerd. We worden niet geboren met onze schema's; het zijn aangeleerde constructies. Onze schema's hebben zich ontwikkeld uit een zeer gestructureerd systeem van overtuigingen. Dit systeem dicteert welke dieren eetbaar zijn en stelt ons in staat ze te consumeren door ons te beschermen tegen emotioneel of psychologisch ongemak wanneer we dat doen. Het systeem leert ons om niet te voelen. Het eerste gevoel dat we kwijt raken is afschuw, maar onder onze afschuw ligt een emotie die een wezenlijk deel uitmaakt van onze menselijke identiteit: onze empathie.

Van empathie naar apathie

Maar waarom doet het systeem zoveel moeite om onze empathie te blokkeren? Waarom al die psychologische acrobatiek? Het antwoord is simpel: omdat we om dieren geven en niet willen dat ze lijden. En omdat we ze eten. Onze normen en waarden en ons gedrag zijn niet helemaal logisch, en die onlogica veroorzaakt een zekere mate van moreel ongemak. Om dit ongemak te verhelpen, kunnen we drie dingen doen: we kunnen onze normen en waarden aan ons gedrag aanpassen, we kunnen ons gedrag aan onze normen en waarden aanpassen, of we kunnen onze perceptie van ons gedrag zo aanpassen dat het bij onze normen en waarden lijkt te passen. Rond deze derde mogelijkheid is ons schema van vlees, eieren en zuivelproducten gevormd. Zolang we geen oog hebben voor onnodig dierenleed en gewoon dieren blijven eten, zal ons schema onze perceptie van dieren en de voedingsmiddelen waarvan ze de oorsprong vormen, aanpassen, zodat we ze zonder problemen kunnen eten. Het systeem dat ons schema construeert, geeft ons ook de middelen om dat te doen.

Het eerste hulpmiddel van het systeem is psychische verdoving. Psychische verdoving is een psychologisch proces waarbij we ons losmaken, geestelijk en emotioneel, van onze ervaring: we 'verdoven' onszelf. Op zichzelf is psychische verdoving niet verkeerd. Het is een normaal, onvermijdelijk onderdeel van het dagelijks leven, dat ons in staat stelt te functioneren in een wrede en onvoorspelbare wereld en onze pijn het hoofd te bieden als we het slachtoffer worden van geweld. Je hebt er bijvoorbeeld weinig zin in om de snelweg op te gaan als je je werkelijk volledig bewust bent van het feit dat je je met een ongelooflijke snelheid in een klein metalen voertuig voortbeweegt en omringd bent door duizenden andere metalen voertuigen die zich eveneens met een ongelooflijke snelheid voortbewegen. Mocht je de pech hebben om een ongeluk te krijgen, dan zou je waarschijnlijk in een shock terecht komen en in die toestand blijven totdat je psychologisch in staat bent om het gebeurde te verwerken. Psychische verdoving is een handige aanpassing, die voordelig is wanneer ze ons helpt om te gaan met geweld. Maar het wordt een onhandige aanpassing, een belemmering, wanneer ze geweld acceptabel maakt, zelfs als dat geweld ver weg plaatsvindt, bijvoorbeeld in de fabrieken waarin dieren tot voedingsmiddelen gemaakt worden.

Psychische verdoving bestaat uit een complexe reeks afweermechanismen, mechanismen die alomtegenwoordig, krachtig en onzichtbaar zijn, en die in zowel het sociale als het psychologische domein werkzaam zijn. Deze mechanismen vertekenen onze percepties en vervreemden ons van onze gevoelens, waarbij ze onze empathie omzetten in apathie — het is precies dit proces van leren om niet te voelen dat centraal staat in dit boek. De afweermechanismen van psychische verdoving omvatten ontkenning, ontwijking, gewoontevorming, rechtvaardiging, objectivering, deïndividualisering, zwart-witdenken, rationalisering en dissociatie. In de komende hoofdstukken zullen we deze aspecten van psychische verdoving onderzoeken en het systeem dat dieren tot voedingsmiddelen maakt decon-

strueren. Daarbij zullen we de eigenschappen van dit systeem onderzoeken en de manier waarop het ervoor zorgt dat we het accepteren.

VERDOVING DOOR DE CULTUREN EN DE EEUWEN HEEN:
 VARIATIES OP EEN THEMA — Een vraag die me vaak gesteld wordt is of mensen uit andere culturen en tijden ook gebruik hebben gemaakt van psychische verdoving om in staat te zijn dieren te doden en te eten. Moesten jagers bijvoorbeeld vroeger zichzelf op die manier verdoven om een prooi te verschalken? Moesten mensen van voor de Industriële Revolutie, toen velen van hen voor hun eigen vlees zorgden, zichzelf emotioneel distantiëren van de dieren die ze aten?

Het is onmogelijk hard te maken dat mensen uit alle culturen en tijdperken hetzelfde hulpmiddel van psychische verdoving hebben gebruikt als wij, levend in de huidige geïndustrialiseerde samenleving, waarin we geen vlees hoeven te eten om te overleven. De context bepaalt voor een groot deel hoe iemand reageert op het eten van dieren. Iemands normen en waarden, die ingebed zijn in bredere sociale en culturele structuren, bepalen mede hoeveel psychologische inspanning er nodig is om zich te distantiëren van de realiteit van het eten van een dier. In samenlevingen waar het eten van vlees noodzakelijk was om te overleven, hebben mensen niet de luxe gehad om na te denken over de ethische reikwijdte van hun keuzes. Hun waarden moesten het eten van dieren ondersteunen en ze zullen zich er waarschijnlijk niet erg ongemakkelijk bij hebben gevoeld. Ook hoe de dieren worden gedood beïnvloedt iemands psychologische reactie. Wreedheid is vaak verontrustender dan doden.

Maar ook in gevallen waar het eten van dieren onontkoombaar was en waar de dieren gedood werden zonder het node-loze geweld dat slachthuizen vandaag de dag kenmerkt, hebben mensen het altijd vermeden om bepaalde diersoort-

ten te eten en hebben ze er altijd naar gestreefd om zich te verzoenen met het doden en consumeren van de dieren die ze wel aten. Er zijn talloze voorbeelden van ritën, rituelen en geloofsovertuigingen die het geweten van de vleeseter susten: de slager en/of vleeseter voerde een reinigingsritueel uit na het slachten; het dier werd gezien als ‘opgeofferd’ voor de menselijke consumptie, een perspectief dat de handeling spirituele betekenis gaf en de prooi een soort keuze lijkt te geven. Daarbij komt dat mensen er al in 600 v.Chr. voor kozen om geen vlees te eten om ethische redenen, wat aantoont dat er ook toen al psychologische en morele spanningen bestonden rondom het eten van vlees. Kortom, het is zeker mogelijk dat psychische verdoving een rol heeft gespeeld — zij het in verschillende mate en vormen — door de culturen en de eeuwen heen.⁶

De eerste verdedigingslinie van het systeem is onzichtbaarheid. Onzichtbaarheid ligt aan de basis van de mechanismen van ontwijking en ontkenning, en daarmee is onzichtbaarheid het fundament waarop alle andere mechanismen gebouwd zijn. Onzichtbaarheid stelt ons bijvoorbeeld in staat om rundvlees te eten zonder het dier dat we eten voor ons te zien; het verhult onze gedachten voor onszelf. Onzichtbaarheid houdt ons ook op een veilige afstand van het onprettige proces van het fokken en doden van dieren ten behoeve van voedingsmiddelen. De eerste stap in het deconstrueren van het eten van dieren is daarom het deconstrueren van de onzichtbaarheid van het systeem, en wel door de principes en praktijken bloot te leggen van dit systeem, dat zich vanaf haar ontstaan voor ons verborgen heeft gehouden.

Carnisme: 'Zo zit de wereld nu eenmaal in elkaar'

* * *

Het onzichtbare en het niet bestaande
lijken bijzonder veel op elkaar.

DELOS B. MCKOWN

De grenzen van mijn taal betekenen de grenzen
van mijn wereld.

LUDWIG WITTGENSTEIN

In het eerste hoofdstuk deden we een gedachte-experiment. We stelden ons voor dat je tijdens een diner een heerlijke stoofschotel at, toen je vriendin je vertelde dat er hondenvlees in zat. We onderzochten je reactie daarop, en vervolgens op het feit dat je vriendin zei dat ze een grapje maakte en dat het gewoon rundvlees was.

Laten we een ander experiment doen. Neem een moment de tijd om, zonder jezelf te censureren, alle woorden te inventariseren die bij je opkomen wanneer je aan een hond denkt. Doe deze oefening nogmaals, maar denk nu aan een varken. Oké, vergelijk nu je beschrijvingen van deze dieren. Wat valt je op? Terwijl je aan een hond dacht, dacht je toen 'schattig'? 'Trouw'? En terwijl je aan een varken dacht, dacht je toen aan 'modder' of 'zweet'? Dacht je 'vies'? Als je antwoorden daarmee vergelijkbaar waren, behoor je tot een meerderheid.

Vroeger gaf ik les aan studenten psychologie en sociologie, en elk halfjaar wijdde ik een lesuur aan houdingen tegenover